

Т. З. Гарасимів, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної
освіти Національного університету «Львівська політехніка»

В. М. Вовк, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда
Юзькова

СУДОВА ВЛАДА: ОСНОВА ДЕМОКРАТІЇ ТА СУСПІЛЬНОГО ПОРЯДКУ

Стаття присвячена аналізу судової влади як ключового елементу сучасної держави, що забезпечує стабільність суспільства, захист прав людини та утвердження принципів демократії. Автори розглядають природу судової влади, її структуру, історичний розвиток і взаємодію з іншими гілками влади, наголошуючи на тому, як судова система еволюціонувала в Україні від радянської моделі до сучасних реформ, спрямованих на підвищення її незалежності та ефективності.

Особливу увагу приділено ролі судів у громадянському суспільстві, де вони виступають не лише гарантом правосуддя, а й посередником у комунікації між громадськістю та державою. Суди сприяють залученню громадян до правових процесів, забезпечуючи захист їхніх прав і свобод, що є основою демократичного суспільства. Висвітлено фактори, що впливають на довіру до судової влади, зокрема незалежність суддів, прозорість процедур і легітимність. Автори пояснюють, що незалежність суддів є критично важливою для неупередженості рішень, а прозорість процедур – для сприйняття судів як справедливих інституцій.

У контексті України наголошено на викликах, таких як корупція та політичний тиск, які підривають авторитет судової влади. Згадуються конкретні випадки, коли політичні інтереси впливали на судові рішення, що призводило до втрати довіри з боку суспільства. Також розглядаються перспективи реформ у процесі євроінтеграції, де впровадження європейських стандартів може сприяти підвищенню якості правосуддя. Залучення громадських рад і посилення комунікації між судами та громадськістю розглядаються як шляхи підвищення авторитету судів та зміцнення демократії. Громадські ради можуть відігравати роль посередників, забезпечуючи прозорість і підзвітність судової системи.

На завершення автори підкреслюють, що зміцнення судової влади є ключовим для розвитку демократії в Україні, особливо в умовах євроінтеграції, де судова система має відповідати високим стандартам прозорості та незалежності.

Ключові слова: судова влада, демократія, правосуддя, права людини, євроінтеграція, незалежність суддів, авторитет суду, корупція, судова реформа, верховенство права.

T. Z. Harasymiv, V. M. Vovk. Judicial power: the foundation of democracy and social order

The article explores judicial power as a cornerstone of modern governance, essential for upholding societal stability, safeguarding human rights, and reinforcing democratic values. It delves into the essence of judicial authority, tracing its historical evolution, structural framework, and dynamic interplay with legislative and executive branches. In Ukraine, this analysis is particularly pertinent, as the judiciary has undergone a significant transition from the Soviet-era model – marked by centralized control and limited autonomy – to a system striving for independence and accountability through ongoing reforms. These reforms aim to align the judicial system with the expectations of a democratic state, overcoming the remnants of authoritarian influence that once shaped its operations.

A key focus of the article is the judiciary's role within civil society. Courts are not merely adjudicators of disputes but vital intermediaries between citizens and the state, ensuring access to justice and protecting individual liberties. This function is indispensable in fostering a democratic culture where the rule of law prevails. The author examines factors that shape public trust in the judiciary, such as judicial independence, procedural transparency, and perceived legitimacy. For example, an independent judiciary free from external interference is critical for impartial rulings, while open processes enhance public confidence in the fairness of outcomes. Historical instances in Ukraine, where political pressures have swayed court decisions, illustrate how breaches in independence can erode trust and weaken the judiciary's credibility.

The article also addresses pressing challenges facing Ukraine's judicial system, notably corruption and political interference. These issues have historically undermined the courts' authority, as evidenced by cases where judicial rulings aligned with political interests rather than legal merits. To counter these problems, the article evaluates reform efforts tied to Ukraine's European integration ambitions. Adopting European standards – such as enhancing judicial transparency and accountability –

offers a roadmap for improving justice delivery. Initiatives like public oversight councils are highlighted as practical measures to bridge the gap between courts and society, ensuring greater scrutiny and reinforcing democratic principles.

In conclusion, the article asserts that a robust judicial system is vital for Ukraine's democratic progress and its pursuit of European integration. Effective reforms, by tackling corruption and bolstering independence, can restore public faith in the courts and align Ukraine's legal framework with European norms, cementing its commitment to democratic governance.

Key words: *judicial power, democracy, justice, human rights, European integration, independence of judges, authority of the court, corruption, judicial reform, rule of law.*

Постановка проблеми. Судова влада є однією з ключових інституцій сучасної держави, яка забезпечує стабільність суспільства, захист прав людини та утвердження принципів демократії. Її природа, структура та взаємодія з іншими гілками влади є предметом постійного аналізу як у теоретичному, так і в практичному вимірах. У цій статті ми розглянемо, що таке судова влада, як вона функціонує в контексті громадянського суспільства, які фактори впливають на її довіру та авторитет, а також які виклики стоять перед нею в Україні, особливо в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань діяльності судової влади приділяли увагу, зокрема, В. Городовенко, С. Головатий, Б. Гребенюк, А. Демічев, С. Іваницький, Л. Карназова, В. Кравчук, Д. Кулешов, І. Марочкін, В. Навроцький, І. Назаров, Л. Наливайко, О. Овсяннікова, В. Олійник, С. Прилуцький, Я. Романюк, І. Черповицька, С. Шевчук та інші.

Мета статті полягає в аналізі природи, структури та ролі судової влади як основи демократії і гаранта прав людини, а також у визначенні факторів її довіри та авторитету в контексті громадянського суспільства. Вона також спрямована на висвітлення викликів і перспектив реформування судової системи в Україні в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Судова система не лише вирішує спори, а й виступає посередником у комунікації між громадськістю та державою. Її ефективність залежить від незалежності суддів, прозорості процедур і здатності забезпечувати правосуддя. У сучасному світі, де демократія є основною цінністю, судова влада відіграє роль гаранта прав людини та верховенства права.

Щоб зрозуміти сучасну роль судової влади, варто звернутися до її історичного розвитку. Концепція поділу влади, яка лежить в основі демократичних систем, зародилася в епоху Просвітництва. Джон Локк у своїй праці “Два трактати про врядування” (1689) наголошував на необхідності розмежування функцій держави для захисту свобод громадян [1, с. 134]. Шарль Монтеск’є розвинув цю ідею в книзі “Про дух законів” (1748), запропонувавши чіткий поділ на законодавчу, виконавчу та судову гілки [2, с. 27].

В Україні судова система має глибоке історичне коріння. У часи Київської Русі судові функції виконували князі та громадські ради, спираючись на звичаєве право, відоме як “Руська правда”. Перші суди на території сучасної України з’явилися ще в X столітті. У козацьку добу (XVI–XVIII століття) судочинство здійснювали гетьмани та козацькі ради, що відображало демократичні традиції того часу. Проте після приєднання до Російської імперії суди втратили автономію, а в радянський період стали інструментом політичного контролю [3].

Після здобуття незалежності в 1991 році Україна розпочала реформування судової системи. Конституція 1996 року закріпила судову владу як окрему гілку, але її незалежність і довіра з боку суспільства досі залишаються під питанням через історичні та сучасні виклики.

Судова влада є окремим проявом публічної влади, що має державний характер. Її суть полягає в здатності суспільства, спираючись на право, вирішувати соціальні конфлікти та забезпечувати виконання рішень. Вона виступає не лише інструментом правозастосування, а й символом справедливості, що забезпечує комунікацію між громадськістю та державою.

Судова влада виникає з потреби суспільства в гармонізації відносин і є його відображенням. Без довіри громадян до судів їхні рішення втрачають силу, що підкреслює тісний зв’язок між судовою владою та громадянським суспільством.

Структура судової влади є основою її функціонування в будь-якій державі. В Україні вона включає кілька рівнів: місцеві суди, апеляційні суди, касаційні суди та Верховний Суд. Кожен рівень має свої повноваження, що дозволяє розподіляти навантаження та забезпечувати доступ до правосуддя. Конституція України (стаття 124) визначає, що судова влада реалізується виключно судами, а її основним завданням є захист прав людини та інтересів суспільства [4].

Важливим елементом структури є суддя, який уособлює судову систему. Незалежність суддів – ключова умова ефективного правосуддя. У демократичних країнах судді захищені від зовнішнього тиску, що гарантує неупередженість їхніх рішень. В Україні, однак, проблема незалежності суддів залишається актуальною через політичний вплив і корупцію.

За даними Ради Європи, незалежність судової системи є одним із головних критеріїв оцінки демократії [5]. У контексті євроінтеграції Україна зобов’язана привести свою судову систему у відповідність до європейських стандартів, що включає забезпечення незалежності суддів і підвищення довіри громадськості.

Авторитет суду є центральним елементом функціонування судової влади. Він залежить від легітимності, прозорості та ефективності судів. У радянський період суди в Україні вважалися авторитетними через їхню інтеграцію в командно-адміністративну систему, але в умовах демократії авторитет потрібно здобувати через справедливість і правосуддя.

Фактори, що впливають на авторитет суду, включають:

Реальна підсудність – обсяг справ, які суд може розглядати.

Частота звернень громадян – показник довіри до судової системи.

Стабільність судової політики – передбачуваність рішень.

Незалежність суддів – основа для сприйняття судів як справедливих.

Як зазначав Томас Гоббс, охорона авторитету суду є функцією верховної влади [6, С. 245]. У сучасному світі авторитет суду залежить від його здатності відповідати запитам громадянського суспільства та забезпечувати захист прав людини.

Взаємодія судової влади з іншими гілками

Судова влада функціонує у тісній взаємодії з законодавчою та виконавчою гілками. Згідно з концепцією Монтеск'є, суди не можуть скасовувати закони, а лише застосовувати їх [2, С. 28]. Проте в реальності межі між гілками влади не завжди чіткі. У демократичних системах суди часто беруть участь у тлумаченні законів, що впливає на правову систему.

В Україні взаємодія між гілками влади ускладнена історичними факторами. Наприклад, у пострадянський період виконавча влада нерідко намагалася контролювати суди, що підірвало їхню незалежність. Судова реформа 2016 року, зокрема створення Вищого антикорупційного суду, стала спробою зміцнити судову владу та її взаємодію з іншими гілками на основі демократії.

Комунікація між судовою владою та громадськістю також відіграє важливу роль у цій взаємодії. Прозорість судових процесів і доступність інформації сприяють підвищенню довіри до судів і зміцненню їхньої ролі в державі.

Судова влада відіграє ключову роль у громадянському суспільстві, забезпечуючи стабільність і порядок через мирне вирішення конфліктів. Вона є фундаментом демократії, адже захищає права людини та гарантує справедливість для всіх членів суспільства. У демократичних країнах суди не лише застосовують закони, а й слугують механізмом контролю за діями держави, запобігаючи зловживанням владою.

У контексті громадянського суспільства судова влада залежить від активної взаємодії з громадськістю. У країнах Європейського Союзу, наприклад, суди співпрацюють із громадськими радами та неурядовими організаціями, що підвищує прозорість і довіру. В Україні ця взаємодія перебуває на етапі становлення. За даними Центру протидії корупції, громадський нагляд за судовими процесами сприяє підзвітності суддів [7]. Такі ініціативи зміцнюють зв'язок між судовою владою та суспільством, сприяючи формуванню демократії.

Комунікація між судами та громадськістю є ще одним важливим аспектом. Прозорість судових рішень і доступність інформації дозволяють громадянам зрозуміти, як працює правосуддя. В Україні створення Єдиного контакт-центру стало кроком до покращення цієї комунікації [8]. Це допомагає підвищити довіру до судів і залучити громадянське суспільство до процесів реформування.

Однією з основних функцій судової влади є захист прав людини. Суди є останньою інстанцією для тих, хто шукає справедливості, гарантуючи неупереджений розгляд справ. У демократичних системах суддя відіграє роль арбітра, який забезпечує баланс між інтересами держави та громадянина. Наприклад, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) став важливим інструментом для українців, які не можуть знайти правосуддя в національних судах.

У контексті євроінтеграції Україна зобов'язана гармонізувати свою судову систему з європейськими стандартами, що включає забезпечення незалежності суддів і доступу до справедливого правосуддя.

Судова влада в Україні стикається з низкою викликів, які підривають її авторитет і довіру з боку суспільства:

Політичний тиск – спроби виконавчої влади впливати на рішення суддів.

Корупція – хабарництво та непрозорість у судах.

Недостатня незалежність суддів – брак гарантій для справедливого розгляду справ.

Низький рівень довіри – неефективність судів відштовхує громадськість.

Ці проблеми ускладнюють утвердження демократії та правосуддя, але водночас створюють можливість для реформ. Залучення громадських рад до моніторингу судів може стати одним із шляхів підвищення прозорості та підзвітності.

Україна також стикається з викликами, пов'язаними з євроінтеграцією. Європейський Союз вимагає від країн-кандидатів сильної та незалежної судової влади, яка б відповідала стандартам демократії. Це означає, що реформи мають бути спрямовані не лише на внутрішні зміни, а й на адаптацію до міжнародних норм.

Реформування судової влади є одним із пріоритетів для України, особливо в умовах прагнення до євроінтеграції. Сучасні реформи, розпочаті в 2016 році, включають створення Вищого антикорупційного суду, переатестацію суддів і вдосконалення процедур добору судового корпусу. Ці заходи спрямовані на

зміцнення незалежності суддів і підвищення довіри громадськості до правосуддя.

Одним із ключових напрямів реформ є залучення громадянського суспільства до контролю за судовою системою. Громадські ради, які діють при судах, можуть відігравати роль посередників між судами та громадськістю, забезпечуючи прозорість і підзвітність. Це сприяє формуванню комунікації між судовою владою та суспільством, що є важливим для демократії.

Інший аспект реформ – боротьба з корупцією. Вищий антикорупційний суд, створений у 2019 році, став кроком до подолання хабарництва в судовій системі. Проте його ефективність залежить від політичної волі та підтримки з боку держави. Успіх реформ вимагатиме не лише внутрішніх змін, а й адаптації до стандартів Європейського Союзу, що є частиною процесу євроінтеграції.

Євроінтеграція України тісно пов'язана з розвитком судової влади. Європейський Союз вимагає від країн-кандидатів сильної та незалежної судової системи, яка гарантує верховенство права та захист прав людини. Це означає, що судова влада має стати не лише інструментом внутрішнього порядку, а й символом готовності України до європейських стандартів.

У контексті євроінтеграції важливу роль відіграє взаємодія з міжнародними інституціями, такими як ЄСПЛ. Виконання рішень Європейського суду з прав людини є показником зрілості судової системи. Для України це також можливість підвищити довіру громадськості до національних судів, зменшивши залежність від зовнішніх інстанцій. Щоб реалізувати сказане, необхідно:

- Забезпечити незалежність суддів – через прозорий добір і захист від тиску.
- Посилити комунікацію – інформувати громадськість про судові процеси.
- Залучити громадські ради – для контролю за діяльністю судів.
- Боротися з корупцією – через суворі покарання та прозорість.

Судова влада має стати ближчою до суспільства, демонструючи свою здатність забезпечувати правосуддя. Успішні реформи не лише підвищать авторитет суду, а й зміцнять демократію в Україні.

Висновки та перспективи. Судова влада є невід'ємною частиною держави, що забезпечує баланс між гілками влади, захист прав людини та стабільність суспільства. Її авторитет залежить від незалежності суддів, прозорості та ефективності. У контексті громадянського суспільства судова влада виступає гарантом демократії, а її взаємодія з громадськістю через комунікацію і громадські ради є запорукою успіху.

Для України, яка прагне євроінтеграції, розвиток судової влади є стратегічним завданням. Лише через реформи, спрямовані на підвищення довіри та забезпечення правосуддя, країна зможе утвердити себе як демократична держава, що відповідає європейським стандартам.

Список використаних джерел:

1. Локк Дж. Два трактати про врядування / Джон Локк: пер. з англ. О. Тереха, Р. Димерця. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 264 с.
2. Козинець О. Г., Приходько О. В. Держава та право в ученні Ш. Л. Монтеск'є. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. № 1. Т. 31 (70). 2020. С. 26–31.
3. Судова влада: історія становлення та розвитку в Україні [Електронний ресурс] : інформація про суд / Луганський апеляційний суд. URL: https://vla.court.gov.ua/sud4802/info_sud/13/1 (дата звернення: 11.11.2024).
4. Конституція України : Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
5. Justice-independence : Сайт «Council of Europe». URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/justice-independence> (дата звернення: 11.11.2024).
6. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерець та ін.; наук. ред. Т. Польська. Київ: Дух і Літера, 2000. 600 с.
7. Ефективне правосуддя [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Центру протидії корупції. URL: <https://antac.org.ua/aim-group/efektyvne-pravosuddia/> (дата звернення: 11.11.2024).
8. Контакти прес-центру судової влади [Електронний ресурс] // Офіційний портал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/rocontacts/> (дата звернення: 11.11.2024).